

Gerd Bodo von Carlsburg, Annette Miriam Stroß (red.), *(Un)pädagogische Visionen für das 21. Jahrhundert / (Non-)Educational Visions for the 21st Century. Geistes- und sozialwissenschaftliche Entwürfe nach dem Ende der ‚großen‘ Menschheitsgeschichte / Humanities and Social Science Concepts after the End of the Great, History of Mankind,* Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, Berlin - Bern - Bruxelles - New York 2021, ss. 560.

Redaktorzy niniejszej publikacji zbiorowej Gerd Bodo von Carlsburg i Annette Miriam Stroß należą do człowych przedstawicieli świata nauki nie tylko w obszarze języka niemieckiego, ale także cieszą się uznaniem i renomą w wymiarze międzynarodowym.

Gerd-Bodo von Carlsburg jest profesorem nauk pedagogicznych na Uniwersytecie w Heidelbergu (Niemcy). Jego liczne publikacje obejmują książki na temat pedagogiki ogólnej, edukacji szkolnej, kształcenia nauczycieli, zawodu nauczyciela, pedagogiki i psychoanalizy, a także historii i systematyki edukacji. Otrzymał tytuł doktora honoris causa Wileńskiej Akademii Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie (Litwa) oraz Uniwersytetu w Tallinie (Estonia).

Annette Miriam Stroß jest profesorem nauk o wychowaniu, ze szczególnym uwzględnieniem edukacji zdrowotnej na Uniwersytecie w Karlsruhe (Niemcy). Była też profesorem nauk pedagogicznych na Uniwersytecie w Vechta – Niedersachsen (Niemcy), jest autorem wielu książek. Jej zainteresowania badawcze dotyczą teorii edukacyjnych (Bildungstheorien), edukacji zdrowotnej/nauk o zdrowiu, historii nauk edukacyjnych i profesjonalizacji, a także historiografii edukacyjnej.

W prezentowanej publikacji zbiorowej, nawiązując do tytułu niezwykle interesującego dzieła na temat wizji pedagogicznych, autorzy ci stawiają pytanie: Czy wizje są wyobrażeniami, fantazjami, a nawet mirażami minionych czasów? A może wizje, postrzegane zarówno retrospektywnie, jak i prospektywnie, mają potencjał, który badacze nauk humanistycznych i społecznych mogą i powinni wykorzystać w teraźniejszości?

W niniejszym tomie Bałtyckich Studiów Nauk o Wychowaniu naukowcy pokazują, że obecne debaty w naukach humanistycznych i społecznych na tematy takie, jak ekologia, dialog międzyreligijny, kształtowanie tożsamości, edukacja zdrowotna, partycypacja cyfrowa, (światowy) pokój, sakroturyzm/sakroturystyka i zarządzanie kulturą mogą zostać ożywione poprzez włączenie wizjonerskich perspektyw z różnych dyscyplin.

Opierając się na aktualnych diagnozach czasów, wiele społeczeństw wydaje się obecnie przechodzić wstrząsy lub procesy przemian społeczno-kulturowych, gospodarczych i politycznych. Związana z tym dynamika znajduje odzwierciedlenie na różnych poziomach i w różnych (pod)obszarach w istniejących społeczeństwach na całym świecie. Te procesy przemian i dynamiki można interpretować na różne sposoby z perspektywy naukowej: edukacyjnej, socjologicznej, historycznej, filozoficznej lub teologicznej.

Przez badaczy stawiane są między innymi następujące pytania: czy „wizjonerskie” perspektywy są nadal możliwe w dzisiejszej post-utopijnej erze? I: czy trudna praca empirycznych badań szczegółowych w naukach przyrodniczych i społecznych praktycznie

ich nie wyklucza? Czy w świetle obecnych wydarzeń społecznych naukowcy zajmujący się naukami społecznymi i humanistycznymi są dziś w szczególny sposób wezwani do zajęcia się kwestią lepszego życia (w wymiarze wspólnotowym) dla ludzi w naszym globalnie usieciowionym świecie, a jednak wciąż partykularyzującym i wykluczającym (światowym) społeczeństwie?

Dla redaktorów niniejszej publikacji, pedagogiczny aspekt wizji implikuje ideę obrazu ludzkości. Odnosi się to do możliwości inicjowania procesów edukacyjnych i rozwojowych, a także do nieuniknionej dialektyki w procesie humanizacji społeczeństw. Należy wykluczyć tu naiwne interpretacje, a zamiast tego dostrzec szanse i zagrożenia we wszystkich tych procesach.

A zatem wizje, postrzegane zarówno retrospektywnie, jak i prospektywnie, wydają się również mieć nieodłączny potencjał, który może i powinien być wykorzystywany przez współczesnych badaczy społecznych i humanistycznych, na przykład poprzez przekraczanie granic, przypominanie zapomnianych dyskursów i otwieranie nowych horyzontów poprzez myślenie interdyscyplinarne, a nawet transdyscyplinarne, nie ignorując krytycznego edukacyjnego i społeczno-politycznego osadzenia horyzontów otwartych w tym kontekście.

Wielość międzynarodowych wypowiedzi z dziedziny edukacji, socjologii, filozofii, teologii, historii i polityki na tematy takie, jak nowe zarządzanie, formy kreatywnej ekologii, modele nowego sakroturyzmu /sakroturystyki, perspektywy edukacji zdrowotnej, nowa etyka w relacjach międzyludzkich, szanse na (światowy) pokój itp. mają na celu pokazanie, że obecne debaty mogą zostać ożywione w nowy i interesujący sposób dzięki wizjonerskim perspektywom. Poszczególne opracowania zawarte w niniejszym bardzo obszernym tomie mają charakter systematyzujący na temat relacji między utopiami społecznymi, ideałami politycznymi i wizjami pedagogicznymi itp. Autorzy w poszczególnych artykułach starają się odpowiedzieć, jakie perspektywy, które można scharakteryzować jako „wizjonerskie”, oferuje badany temat? Czy wizjonerskie spojrzenie można zademonstrować, rozwinąć lub zrekonstruować bardziej w kategoriach teorii, historii społecznej lub historii idei, lub poprzez rodzaj streszczenia, na przykład poprzez spojrzenie na ustalenia z innych dyscyplin lub obszarów? Na ile możliwa jest realizacja tej perspektywy lub co mogłoby zwiększyć szanse na jej urzeczywistnienie? Wreszcie: Czy wdrożenie, a jeśli tak, to pod jakimi warunkami, jest pożądane lub sensowne?

W opracowaniu ponad 24 artykułów w języku niemieckim i angielskim, z niezwykle bogatą literaturą przedmiotu i pomocniczą, wzięło udział 32 naukowców z Niemiec, Litwy, Estonii, Polski, Szwecji i Chin, zajmując się kwestią, czy i w jakim stopniu obecne debaty naukowe można ożywić w nowy i interesujący sposób poprzez wizjonerskie perspektywy w dziedzinie edukacji, nauk społecznych, historii, filozofii, teologii, studiów nad pokojem, prawa, ekonomii i kulturoznawstwa. Autorom biorącym udział w niniejszym projekcie redaktorzy zadali z wyprzedzeniem kilka (przewodnych) pytań, na które nie zamierzano udzielać systematycznych odpowiedzi, ale raczej służyły one zapewnieniu ich własnej tematycznej pewności, a także mogły być wykorzystane jako okazja do dalszej refleksji i dyskusji.

Przechodząc do przedstawienia niniejszej publikacji warto najpierw przybliżyć interpretację ciekawej grafiki. Jest to obraz *Spirale im Anfang...* (Spirala na początku) wybrany na okładkę przez samego artystę **Bernda Zimmera** z Berlina. Jako uznany i ceniony artysta, swoje dzieła wystawiał na wszystkich kontynentach. Obraz widniejący na okładce tomu koresponduje w sposób niezwykle z zawartością kreatywnych artykułów, które zostaną przybliżone czytelnikowi w dalszej części recenzji.

Bernd Zimmer interpretując swoją grafikę pisze: „Na Początku...” tak zaczyna się Księga Rodzaju „naszej” Biblii. Rozpoczyna się podróż. Spirala oznacza drogę z kosmosu i w kosmos, wychodząc z kosmosu, kończymy w nim. Pozorna nieskończoność, wznoszenie się w kosmos i nasza własna ścieżka wiedzy, metafizyka, ale także niepowstrzymany wzrost symbolizowane są w spirali. Symbolizuje ona energię, moc, ruch, ale także, jak – w tradycyjnej chińskiej filozofii – tworzenie. Obrazy artystyczne Zimmera stymulują poszukiwanie praw natury: Sztuka i nauka uzupełniają się w tym względzie, ponieważ dotyczą różnych (a może tych samych?) obszarów mózgu. Wibracje namalowanego obrazu odzwierciedlają i łączą kolory światła emitowanego i pochłanianego przez atomy. Elektrony krążą wokół jądra atomowego w podobny sposób, jak planety krążą wokół słońca: podobnie jak muzyka sfer, obraz jest tworzony przez kolor i światło.

Recenzowany tom poprzedza bardzo interesująca przedmowa niemieckiego prawnika i p.o. prezesa Federalnego Trybunału Konstytucyjnego, prof. **Stephana Harbartha**. Podkreśla on, że niewiele przedsięwzięć jest tak obarczonych niepewnością, jak próba spojrzenia w przyszłość. Przewidywanie złożonej interakcji indywidualnych ludzkich decyzji we wszystkich jej szczegółach i konsekwencjach nawet na kilka miesięcy, nie mówiąc już o latach, w przyszłości jest poza granicami naszej wyobraźni, a przynajmniej naszej zdolności prognozowania. Około 30 lat temu amerykański politolog Francis Fukuyama wysunął hipotezę, że upadek Związku Radzieckiego i komunistycznego systemu rządów oznaczał „koniec historii”. Zachodni model społeczny liberalnej demokracji w końcu zwyciężył i rozprzestrzenił się na całym świecie jako kulminacja ludzkiej cywilizacji. Dziś wiemy, mówi dalej Harbarth, w swoim słowie wprowadzającym, że ta prognoza była zwodnicza. Chociaż ludzkość jest dziś ekonomicznie i komunikacyjnie połączona w stopniu, który jeszcze kilka lat temu wydawał się niemal niewyobrażalny, to jednocześnie z tą konwergencją otworzyły się nowe linie konfliktu. Konflikty ideologiczne XX wieku zostały zastąpione przez konflikty kulturowe i ekonomiczne. Liberalno-demokratyczny porządek i realizowane w nim wartości to nie tylko przypadek, ale raczej dziedzictwo wielu wieków często bolesnej historii.

Harbarth nawiązuje tu do lekcji cywilizacyjnej, a mianowicie do zerwania z narodowym socjalizmem, o czym tak przejmująco i zwięźle świadczy artykuł I Niemieckiej Ustawy Zasadniczej: „Godność ludzka jest nienaruszalna; jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem każdej władzy państwowej”. Ta norma mówi nam, parafrazując odpowiedni projekt konstytucji Konwencji Konstytucyjnej w Herrenchiemsee, że to nie człowiek jest dla państwa, ale państwo dla człowieka. I mówi nam, że żaden władca, żadna ideologia nie jest ponad godnością człowieka, godnością każdej istoty ludzkiej. Niewiele rzeczy stanowi tak fundamentalne odejście od wielowiekowej przeszłości krwawych wo-

jen na kontynencie europejskim, jak zjednoczenie Europy. Harbarth podkreśla dalej, że historia sukcesu dzieła pokoju i zjednoczenia w Europie potwierdziła dla nas, Niemców, w szczególności świadomość, zdobytą kosztem dwóch straszliwych wojen światowych, że szczęścia narodu nie należy szukać w dążeniu do hegemonii, nie w rzekomym miejscu pod słońcem, ale w przyszłości ludzkości. Ten z jednej strony dość optymistyczny obraz rzeczywistości przedstawiony w słowie wprowadzającym Harbartha z listopada 2020 roku, dzisiaj zapewne byłby przez autora mniej optymistycznie widziany, a mam tu na myśli przede wszystkim wojnę imperialnej Rosji z Ukrainą. Od lutego 2022 roku w Ukrainie trwa największy konflikt w Europie od zakończenia II wojny światowej z najgorszymi zbrodniami po 1945 roku.

Przechodząc do omówienia poszczególnych artykułów, w swoim historycznym i systematycznym podejściu **Gerd-Bodo von Carlsburg** z Uniwersytetu w Heidelbergu **Martina Möller** z Uniwersytetu w Gießen (Niemcy) koncentrują się na wybranych wizjach pedagogicznych od początku nowoczesności. Zawsze były one katalizatorem rozwoju szkół i społeczeństwa, zwłaszcza w formie utopii społecznych i pedagogicznych. W odniesieniu do XXI wieku podstawową hipotezą jest to, że odwoływanie się do utopii może również poprawić sposób, w jaki nauczyciele chcą zdefiniować swoją rolę i zadanie organizowania nauczania, wychowania i edukacji w przyszłości.

Karl-Heinz Dammer z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Heidelbergu (Niemcy) analizuje związek między wizjami a utopiami pedagogicznymi i społecznymi. W tym kontekście wykazuje, że transcendentálny aspekt „edukacji” jest centralnym elementem każdej przedoświeceniowej utopii. Jest to niezwykle ważne, zanim oświeceniowa realizacja wewnętrznego świata stanie się motorem utopijnego myślenia. Dla Dammera utopie zawierają zatem ambiwalencje i pęknięcia, które powinny być brane pod uwagę, a nie ignorowane we wszystkich planach na przyszłość.

Ieva Gaizutytė z Uniwersytetu w Wilnie (Litwa) w swoim artykule na temat zarządzania kulturą w XXI wieku pokazuje, że organizacje kulturalne non-profit stoją obecnie przed szczególnymi wyzwaniami i że w najbliższej przyszłości należy znaleźć nowe sposoby i modele, aby umożliwić równowagę między przetrwaniem ekonomicznym a nieodłącznie ważną społeczno-kulturową misją tych organizacji kulturalnych.

Ulrich Hemel z Uniwersytetu w Tübingen (Niemcy) opowiada się w swoich rozważaniach za radzeniem sobie z cyfrowymi wyzwaniami teraźniejszości. Według Hemela edukacja cyfrowa musi wykraczać daleko poza kwestie infrastruktury technicznej w najbliższej przyszłości i musi prowadzić do cyfrowej antropologii, która obejmuje zdolność ludzi do wyznaczania osobistych celów, radzenia sobie z własną tożsamością i rozwijania cyfrowej suwerenności w obliczu zachodzących obecnie epokowych przemian.

Lina Kaminskienė i Kateryna Horlenko z Uniwersytetu w Kownie (Litwa) w swoim artykule omawiają dwie koncepcje spersonalizowanego uczenia się i współtworzenia, którym należy poświęcić więcej uwagi w praktyce nauczania w przyszłości. Praktyki metapoznawcze i samoregulacja są podkreślane jako decydujące cechy profesjonalizmu nauczycieli.

Według **Juliji Kiršienė** i **Liny Bloveščiuonienė** z Uniwersytetu w Kownie (Litwa), rankingi uniwersyteckie są szeroko dyskutowane jako stosunkowo nowe zjawisko na Litwie. W szczególności analizowane są wady i problemy tych rankingów. Jak podkreślają, model obecnego systemu informacji badawczej (CRIS) oferuje możliwość poprawy jakości na uniwersytecie, dla którego pierwsze pozytywne efekty można już wykazać pod względem widoczności i jakości uniwersytetu.

Cornelia Klein z Bensheim (Niemcy) jako lektorka w wydawnictwie i dziennikarka, autorka publikacji pedagogicznych i edytor, dzieli się swoim doświadczeniem, omawiając negatywne konotacje, którym (medialne) wzorce do naśladowania podlegają w obecnym dyskursie edukacyjnym. W przeciwieństwie do tego, opowiada się za bliższym przyjrzeniem się pozytywnemu wpływowi wzorców na rozwój osobowy. Jej rozważania opierają się na stworzonym przez nią modelu rozwoju kompetencji medialnych – wzorców do naśladowania.

Anja Kraus z Uniwersytetu w Sztokholmie (Szwecja), w dwóch artykułach zajmuje się kwestią tego, w jaki sposób można ograniczyć zasoby poznawcze dominujące w zinstytucjonalizowanych praktykach pedagogicznych. Odnosząc się do zajęć rekreacyjnych, które mogą być organizowane z estetycznego punktu widzenia (np. breakdance), a także odwołując się do podstaw nowoczesnej pedagogiki, tutaj za Jean-Jacques Rousseau, rozwijane są wizjonerskie perspektywy procesów edukacyjnych, które pozwalają na nowe formy kreatywności i elastyczności.

Asta Lapėnienė i **Ilona Tandzegolskienė** z Uniwersytetu w Kownie (Litwa) wskazują na możliwości oferowania dzienników elektronicznych jako środków nauczania w przyszłości. W tym kontekście analizują model uczenia się przez doświadczenie, w którym stosowana jest wiedza teoretyczna, a każdy nowy etap nauki może być rozszerzony i uzupełniony o wcześniejsze doświadczenia. Krytycznie omówiono zalety i wady związane z stosowaniem dzienników elektronicznych.

Airi Liimets z Uniwersytetu w Tallinie (Estonia) zajmuje się pytaniem „Kim lub czym jest osoba?” jako nowym zadaniem dla szkół teatralnych i aktorstwa. Odnosząc się do terminu „persona” (osoba) w starożytnej Grecji, omawiany jest problem indywiduacji istoty ludzkiej. Autorka odwołuje się do dwóch metafor: przepływu zapomnienia (Lēthē) oraz śmiejącej się/płaczącej maski teatralnej. W centrum jej rozważań znajduje się pytanie przewodnie i decyzja na korzyść jednego z przedstawionych tu poglądów na człowieka.

Artykuł **Airi Liimets** i **Tiiu Ernits** z Uniwersytetu w Tallinie (Estonia) ukazuje znaczenie ruchu Wandervogel (pol. Wędrowny ptak), który powstał w Niemczech pod koniec XIX wieku. W jego ramach powstały liczne grupy młodzieżowe i byli to pionierzy niemieckiego skautingu, propagujący rozwój patriotyczny poprzez m.in. krajoznawstwo i budowę „nowego porządku”. Autorki przeanalizowały szczegółowo tę problematykę w estońskich i niemieckojęzycznych podręcznikach muzycznych. W podsumowaniu swoich badań skonstatowały, iż w kulturowo podobnych uwarunkowaniach do czasów ruchu Wandervogel mogłaby pojawić się analogiczna sytuacja we współczesnych społeczeństwach w przyszłości.

Cheng Liu z kolei przedstawia – po raz pierwszy – swoją rozległą międzynarodową działalność w dziedzinie badań nad pokojem i edukacji pokojowej w Nanjing (Chiny).

Pokazuje on, jak po dwóch dekadach ciągłych wysiłków poprzez konferencje, kursy, publikacje, szkoły letnie, wykłady i studia nad pokojem, które na początku były zupełnie nieznanne w Chinach, rozwinęły się w dobrze znaną dyscyplinę, która jest już w stanie wnieść istotny wkład w promowanie kultury pokoju w Chinach.

Czteroosobowy zespół naukowców: **Gediminas Merkys**, **Nijolė Čiučiulkienė**, **Daiva Bubelienė** i **Giedrė Kvieskienė** z Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie (Litwa) przedstawiają ważne wydarzenia, trendy i analizy procesów edukacyjnych w Europie Zachodniej i Wschodniej, w szczególności w Republice Litewskiej. Autorzy opierają swoje analizy na własnych badaniach empirycznych. Według nich sukces europejskich systemów edukacyjnych w przyszłości będzie zasadniczo zależał od tego, czy obecny trend w kierunku redukcjonizmu poznawczego może zostać rozpoznany i zastąpiony holistycznym rozumieniem rozwoju osobowego.

Aušrinė Pasvenskienė z Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie (Litwa) analizuje politykę (edukacyjną) Unii Europejskiej. Wykorzystanie różnych technologii jest omawiane w kontekście podstawowego prawa do edukacji. Wobec dylematu, że technologie cyfrowe są z jednej strony nieuniknione, ale z drugiej pociągają za sobą znaczne ryzyko, konieczne jest uznanie podstawowych zasad i odpowiednie wprowadzenie środków ochronnych.

W swoim artykule na temat szczególnej formy turystyki i sakroturystyki – ks. **Cyprian Rogowski** z Uniwersytetu Warmińsko – Mazurskiego w Olsztynie i od ponad 20 lat Visiting Profesor Uniwersytetu Vechta (Niemcy), podejmuje próbę systematycznego przedstawienia tego nowego podejścia, które charakteryzuje się przyszłościowym zderzeniem „sacrum” i „profanum”. W tym kontekście opowiada się za refleksyjnymi badaniami stosowanymi w przeciwieństwie do badań podstawowych i nakreśla możliwości transdyscyplinarnego otwarcia dyskusji akademickich na ten temat. Na podstawie przeprowadzonych analiz wokół tejsz problematyki, sakroturyzm definiuje Rogowski w sposób następujący: *Sakroturyzm jako jedna z form desekularyzacji w globalnym świecie, to taki rodzaj indywidualnego lub grupowego turystyki do miejsc kultu religijnego, podczas którego dochodzi do odkrywania i przeżywania sfery sacrum w dialogu transkulturowym i transreligijnym*. Podając tę definicję, Rogowski interpretuje sferę sacrum jako przestrzeń pedagogiki religii, jako przestrzeń fenomenu spotkania, historii, sztuki i muzyki, które to kategorie pojęciowe wpisują się w szeroko pojmowaną przestrzeń duchowości człowieka, niezależnie od różnorodności kultur i religii, w tym też duchowości ekologicznej o charakterze integralnym. W swoich przemyśleniach wokół poruszanych zagadnień, Autor zwraca uwagę na to, że sakroturyzm jako dyscypliny naukowej nie można mylić z sakroturystyką, która dotyczy wymiaru praktycznego, jednego z obszarów działalności branży turystycznej. Wraz z sakroturyzmem jako dyscypliny uniwersyteckiej opartej na solidnych badaniach naukowych, również turystyka (praktyczna) w postaci sakroturystyki powinna otrzymać wyraźny impuls rozwojowy odpowiadający duchowi czasu.

Harald Schöndorf SJ z Uniwersytetu w Monachium (Niemcy) omawia tematy i problemy współczesnego życia. Według niego typowe zjawiska naszej cywilizacji obejmują różne formy myślenia redukcjonistycznego, takie jak jednowymiarowa wiara w (naturalną) naukę opartą na liczbach i technologii. Jego wykład kończy się apelem

o powrót do chrześcijańskiego podejścia do innych ludzi i natury, zorientowanego na (współ)człowieczeństwo i pokorę wobec aktu stworzenia.

Egon Spiegel z Uniwersytetu w Vechta - Niedersachsen(Niemcy) i Uniwersyte- tu Warmińsko - Mazurskiego w Olsztynie, Advisory Profesor/konsultant w Katedrze UNESCO Studiów nad Pokojem na Uniwersytecie Nanijing, P.R. Chiny, w swoim artykule pokazuje, że teologia pokoju opiera się na uznaniu „Theos” (Bóg), który może być określony jedynie w przybliżeniu. Według Spiegela, w sensie społeczno-antropologicznych uniwersaliów, religijnie motywowane próby kształtowania życia i świata nie charakteryzują się liniami podziału, ale pokój opiera się w istocie na zasadniczej postawie religijnej, a mianowicie na niepodzielnym zaufaniu do konkretnego, pośredniczącego między poszczególnymi stronami konfliktu i na tej drodze wprowadzającego pokój działania „Trzeciej Mocy” (wierze w Boga w sensie zaufania do Niego). Przekonanie to powinno stać się przedmiotem refleksji społeczno-teologicznej. Tam, gdzie zostanie rozpoznany i uznany związek między pokojowym działaniem i zaufaniem do Boga (pokój jako dar Boga), samo działanie na rzecz pokoju można ujmować jedynie jako proces zorientowany na rozwiązywanie konfliktów. Jeżeli w konflikcie stworzy się przestrzeń do zaskakującego działania boskiej „Trzeciej Mocy” (np. w ramach medytacji), współistnienie nabiera charakteru procesu i nie ma już w nim miejsca na przemoc. Aby móc wyobrazić sobie i wdrożyć „pokój” jako wizję braku bólu i przemocy, refleksja nad własnym zachowaniem i działaniami jest zatem kluczowa, co zawsze musi wymykać się wszelkim definicjom terminologicznym i funkcjonalizacji. Wśród wizji jako śmiałych mentalnych wizji przyszłych wydarzeń i stanów, „pokój” jest najlepszym przykładem. Jak wszystkie wizje, jest on zorientowany na teraźniejszość, a zatem nie jest transcendentny i eschatologicznie zdeterminowany w swojej ostatecznej formie.

W swoich rozważaniach dotyczących nowego rozumienia zdrowia i choroby **Annette M. Stroß** z Uniwersytetów Karlsruhe, wykorzystuje przykład fikcyjnej rozmowy z mitologiczną postacią, aby pokazać napiętą sprzeczność między surowym spojrzeniem na istniejące warunki a inspirowanym pedagogiką reformy spojrzeniem na potencjał człowieka, który ma być owocny w zdobywaniu nowych perspektyw. Dla Stroß ważnym warunkiem pedagogiki zdrowia zorientowanej na procesy edukacyjne jest konsekwentna otwartość na alternatywne perspektywy, praktyka perspektywiczności i (auto)refleksyjności.

Artykuł **Małgorzaty Szpilskiej** z Instytutu Łukasiewicz Research Network (Warszawa) dotyczy zachodzących przemian społecznych i ich wpływu na zmiany w kształceniu i szkoleniu zawodowym oraz na obecny rynek pracy. Jako wieloletni koordynator takich projektów, Autorka analizowała europejskie programy badawcze i edukacyjne. Przedstawione tu badanie koncentruje się na kwestii kwalifikacji wymaganych do przetrwania na rynku pracy w przyszłości.

Z kolei **Ulrich Wehner** z Uniwersytetów Karlsruhe, podejmuje wizjonerskie projekty współczesnego niemieckiego pisarza Andreasa Webera na rzecz poetycko-erotycznej ekologii i pedagogiki. Model Webera stanowi dla niego interesujący punkt wyjścia, ponieważ jest zorientowany na transformację współczesnych sposobów życia. W krytycznym rozszerzeniu argumentacji Webera podkreśla on potrzebę zdystansowania się od wybitnych (pedagogicznych) postaci myśli i praktyk kulturowych oraz większego

uwzględnienia wielowarstwowych, niejednoznacznych i napiętych realiów życia ludzi – z myślą o przyszłości.

Christoph Wulf z Uniwersytetu w Berlinie - Freie Universität in Berlin (Niemcy), w swoim opracowaniu wychodzi z założenia, że natura i kultura są wspólnym dziedzictwem ludzkości. Na tej podstawie badane są dwie kontrastujące, wzajemnie zależne wizje, które są równie istotne dla edukacji, szkolenia i socjalizacji: „Anthropozän” i „Nachhaltigkeit” (zrównoważony rozwój). Określenie „antropocen” zostało ukute w 2002 roku przez laureata Nagrody Nobla w dziedzinie chemii Paula Crutzena. W artykule opublikowanym w czasopiśmie naukowym *Nature*, Crutzen argumentował, że ludzie zdecydowanie zmieniają środowisko naturalne od 200-300 lat, w coraz większym stopniu nie tylko lokalnie, ale globalnie. Według Wulfa, zderzenie tych dwóch wizji i sił społecznych, na których się opierają, postawiłoby wiele antropologicznych pytań, które mają kluczowe znaczenie dla historycznego i kulturowego wizerunku ludzkości w XXI wieku.

W końcowym artykule **Jörg Zirfas** bada związek między ryzykiem, niepewnością i niewiedzą jako kwestią kulturową, polityczną i edukacyjną w dzisiejszych czasach. Według niego próby naukowego ujęcia ryzyka, niepewności i niewiedzy mają na celu uczynienie kontyngencji (pojęcie kontyngencji oznacza dziś zwykle przyszłe nieprzewidziane zdarzenia, na które należy być przygotowanym) kontrolowalną, niepewnego pewnym, a niepoznawalnego „poznawalnym”. W tym celu – według Zirfasa – tworzone są strategie kontroli, które ukierunkowują system edukacji na efekty rynkowe i wydajność oraz wymagają konkurencyjnej orientacji. Ale czy wdrożone tutaj systemy bezpieczeństwa – które obecnie rosną na całym świecie – rzeczywiście zdołają ochronić ludzi przed niespodziankami w przyszłości? A może odwrotnie, to właśnie moment, w którym jesteśmy otwarci na niespodzianki i „świadomi” zagrożeń życia, powinien być główną siłą napędową nowych form edukacji i szkoleń w XXI wieku?

Redaktorzy **Gerd Bodo von Carlsburg** i **Annette Miriam Stroß** tego imponującego dzieła, dziękując wszystkim współautorom z międzynarodowych środowisk naukowych podkreślili, iż za pomocą tekstów, obrazów i symboli – wspólnie podjęli się przedsięwzięcia wizjonerskich projektów na nowe tysiąclecie, które wciąż jest na początku, i w ten sposób przyczynili się do pokonania granic państwowych i promowania wymiany, która przekracza granice tematyczne i naukowe.

Warto zaznaczyć, że chociaż wizje często mogą być realizowane tylko w sposób niedoskonały, to jednak w europejskiej pedagogice i obecnej polityce edukacyjnej są one nieodzowne. Innowacyjne wizje pedagogiczne na XXI wiek, zaprezentowane w recenzowanym tomie Bałtyckich Studiów Nauk o Wychowaniu, są istotnym wkładem w kreowanie nowej rzeczywistości szeroko rozumianej edukacji. Te różne wieloaspektowe podejścia edukacyjne z nowymi elementami jakościowych przemian mogą pedagogikę jako dyscyplinę naukową ukierunkowywać prorozwojowo w wymiarze kairologicznym, zgodnie z duchem czasu. Polecam tę wartościową publikację przede wszystkim podmiotom edukacyjnym na różnych poziomach kształcenia.

Cyprian Rogowski